

Pavasario švenčių papročiai

Doc. dr. Dalia URBANAVIČIENĖ
Etninės kultūros globos taryba
Lietuvos muzikos ir teatro akademija

Manoma, kad **seniau lietuviai metus dalijo ne į keturis sezonus, o į du – vasaros ir žiemos**. Metų dalijimas į šiltąjį ir šaltąjį laikotarpius atspindi labai seną pasaulėžiūrą ir jai būdingą savybę daugumą reiškinių suvokti dvilypėmis opozicijomis: šilta – šalta, šviesu – tamsu, balta – juoda, ir pan. Toks kalendoriaus suvokimas būdingas įvairioms tautoms, nes yra paremtas bendražmogišku archetipiniu mąstymu.

Sąlyginės šiltojo (vasaros) ciklo ribos apima laikotarpį nuo Velykų iki Vėlinių. Šaltuoju metu papročiuose daugiau dėmesio skiriama anapusiniam pasauliui, o šiltuoju – šio pasaulio gyvybingumui, augimui ir vešėjimui.

Dabar pavasariui priskiriame tris mėnesius – kovą, balandį ir gegužę. Tačiau jau **vasario mėnesio** papročius pastebimi ryškūs pavasario ženklai. Kodėl šis mėnuo vadinamas „vasariu“? Kai kurie tyrinėtojai šį pavadinimą aiškina tuo, kad žiemai baigiantis ilgėja dienos, vis aukščiau pakyla saulė, tad vis labiau laukiama vasaros. Anot Liberto Klimkos, jau nuo seno žmonės buvo pastebėję, kad tą mėnesį vėjas vis dažniau ima pūsti iš pietvakarių – lygiai taip, kaip ir vasarą, todėl mėnesį pavadino „vasariu“. Įdomu, kad vėjas, pučiantis iš pietų, buvo taip pat vadinamas „vasariu“. Žinoma, vasarį dar daug sniego, neretai jis drebia tiesiai į akis išspausdamas net ašarą, todėl buvo prigijęs pasakymas „vasaris – ašaris“.

Aiškais pavasarį pranašaujančiais ženklais pasižymi ir kai kurios vasario mėnesiui būdingos šventinės dienos – *Gramnyčios, Užgavėnės, Vieversio diena*.

Grabnyčios ar Gramnyčios (Perkūno diena) – vasario 2-oji. Liaudyje sakoma, kad nuo Grabnyčių jau pakvimpa pavasariu: per Grabnyčias vėžė jau kreiva, nubąla beržų tošis, o gaidys gauda lašus nuo stogo varveklių.

Šios dienos pavadinimas kildinamas iš gudiško žodžio „gromnica“ (išvertus būtų *perkūninė*), dėl to Grabnyčios seniau vadintos *Perkūno diena*. Vasario pradžioje perkūnas nors dar negriaudžia, tačiau nuo seno jis tą dieną buvo pagerbiamas. Gali būti, kad vaškinių žvakių darymas ir šventinimas tą dieną turi sąsają su ugnies kaip žaibo simbolika.

Pirmoji pavasario perkūnija pagal senas tradicijas laikoma labai reikšminga ir visų laukiama kaip kokia palaima. Tikima, jog pirmą kartą pavasarį perkūnui sugriaudus, Dievas sujudina visą žemę, todėl atgyja gamta, pradeda augti žolė, javai, medžiai ir visa gyvybė. Užrašyti tokie žmonių

paliudijimai: „Kai pirmą kartą išgirsta griaudžiant, sako, kad dabar būsiąs tikrasis pavasaris. Mat Perkūnas pavasarį laikomas kaip pavasario pranašas ir gamtos atgaivintojas“.

Visai Lietuvai būdingas įsitikinimas, kad kol nesugriaudžia perkūnas, negalima maudytis upėse, ežeruose. Taip pat negalima gerti Perkūno neužgriausto vandens, nes galima susirgti. Rytų Aukštaitijoje tikima, jog kol žemė yra neužgriausta perkūno, negalima ant jos kūrenti ugnies, vaikščioti basomis, negalima gulėti ant žemės ir sėdėti ant akmenų. Negalima dirbti ir žemės darbų, nieko sėti ar sodinti, išginti gyvulius ganytis lauke. Mitologė Nijolė Laurinkienė rašo: „Iš tikėjimų galima spręsti, kad pirmoji perkūnija turėjusi pasaulį sakralizuojančios galios, itin aktualios pavasarį. Mat įsivaizduota, kad per žiemą – tamsųjį metų laiką – žemėje susitelkdavusios žmogui nepalankios jėgos. Dėl to žemę reikėdavę pašventinti, pašalinant iš jos kenkėjiškas galias. <...> Po pirmosios perkūnijos žemė tampanti švari, šventa, kupina gyvastingumo. Dabar jau įvairiais būdais siekiama priglusti prie žemės, būti kuo arčiau jos, kad iš atsigavusių po žiemos negandų pievų ir laukų žmogus gautų fizinių ir dvasią stiprinančių jėgų.“

Būta tam tikrų apeiginių veiksmy, kaip elgtis pirmąkart išgirdus perkūno griausmą – reikia verstis per galvą, voliotis ant žemės, šokinėti. Piemenėliai pirmam perkūnui griaudžiant versdavosi kūliu per galvą bent kelis kartus, kad nebijotų griausmo ir nesirgtų. Vyresni piemenys taip pat versdavosi per galvą, kad geriau augtų gyvulių banda. Moterys voliodavosi tikėdamos, kad tai padidins linų augimą, ropių ir kitų daržovių derlių. Pagal kai kuriuos tikėjimus virsti kūlio ar pasiridenti reikia tris kartus, voliotis ant žemės geriausia nuogam. Voliojimasis ar vertimasis kūliais ant žemės skatina vaisingumą, laiduoja žmogui laimę ir sėkmę, suteikia drąsos, didina sveikatą, atsparumą parazitams. Be to, buvo sakoma, kad griaudžiant pirmam perkūnui reikia nuėjus prie upės tris kartus peršokti per vandenį – tuomet perkūnas to žmogaus netrenks. Žemaitijoje (Pikelių apylinkėje) užrašytas tikėjimas, kaip galima per pirmąją perkūniją išgydyti galvos skausmą – išgirdus pirmąjį griausmą reikia paimti nuo žemės akmenuką, patrinti juo savo galvą, tai ji niekados neskaudės. Po pirmos perkūnijos stengdavosi išginti į lauką gyvulius, kad ir jiems būtų daugiau sveikatos.

Diena, kai išgirstamas pirmasis pavasario griausmas, būdavo prisimenama visus metus, nes tai labai svarbu. Pernelyg ankstyva perkūnija nieko gero nežada: jei griaudžia anksti pavasarį, dar ledui tebesant ar dar medžiams neišsprogus, – tais metais žolė blogai augs, bus nederlingi metai, šalta vasara. Seni žmonės tvirtindavo, kad jei pirmasis perkūnas pasigirs kovo mėnesį, tai karvės tais metais duos mažai pieno. Žmonių nuomone geriausia, kai pirmoji perkūnija pasigirsta per Velykas. Jei pavasarį perkūnas visai negriaudžia, bus blogi metai, gal net badas, o jei metai griausmingi – būna gausus derlius.

Pavasari parskrendančių paukščių dienos

Vieversio diena (Šv. Motiejus) – vasario 24-oji. Vieversys (dar vadinamas *cyruliu*) pirmasis pasirodo Lietuvos laukuose. Tą dieną suaugusieji vaikus ragindavo bėgioti: dukart apibėgti apie trobą, paskui iki galulaukės ir vėl namo, kad visus metus būtų greiti kaip vyturiai.

Iki šios dienos reikėdavo spėti suverpti visas vilnas. Merginos sniegu triskart gerai nusiprausdavo, kad išlaikytų veido skaistumą net per vasaros kaitrą. Taip pradedama ruošti vasaros darbams.

Kovų (kovarnių, špokų) diena (Šv. Kazimieras) – kovo 4-oji. Pastebėta, kad tuomet į Lietuvą parskrenda kovarniai, todėl visas mėnuo gavo šio paukščio pavadinimą – *kovas, kovinis*.

Kovo 4-ą dieną ūkininkai nors trumpam praverdavo tvartų duris, norėdami pradžiuginti galvijus saule ir pirmais pavasario garsais.

Daugelyje vietovių Šv. Kazimiero garbei rengiami atlaidai, po pamaldų vyksta mugės. Vilniaus krašte nuo XVII a. pradžios istoriškai susiformavo **Kaziuko mugė**, pasižyminti triukšmingomis kostiuminėmis eisenomis ir kitomis tradicijomis, tarp kurių bene ryškiausia – prekyba savitomis šiam kraštui būdingomis puošniomis verbomis, kurias žmonės įsigydavo, kad galėtų pasididžiuoti savo verba Verbų sekmadienį. Visoje Lietuvoje buvo mada iš mugės vaikams ir kitiems namiškiams parnešti „muginukais“ vadinamų lauktuvių, o jauni vyrai savo merginoms pirkdavo „širdelę“ – širdies pavidalo meduolį arba pyragaitį.

Keturiasdešimties paukščių diena – kovo 10-oji. Sakoma, kad tuomet jau yra parskridę 40 paukščių rūšių. Rytų Lietuvoje gyvavo paprotys tą dieną šeimynai iškepti 40 bandelių, kad būtų geras javų derlius. Žemaičiai vengdavo tądien važiuoti toli nuo namų, kad netektų visus metus pyktis su kaimynais, o gal ir saviškiais.

Pempės diena (Šv. Juozapas) – kovo 19-oji. Merginos tą dieną šluodavo kiemus, tvarkydavo ir purendavo darželius, kai kur net pasėdavo gėles, daržoves. Po Pempinių Lietuvoje prasideda pasirengimas pavasario darbams laukuose.

Gandrinės (Blovieščiai) – kovo 25-oji. Gandras (dar vadinamas *starkumi, gužučiu, busilu, bacionu*) – lietuviams šventas paukštis, atnešantis laimę ir gerovę namams. Svarbu, kaip gandras pirmą kartą pamatomas: jei skrendantis – visus metus seksis greitai nudirbti darbus, bus sveikatos ir turto, mergina gali tikėtis vedybų; jei tupintis – seksis vangiau, mažai kas keisis, mergina liks tėvų

namuose. Piemenys, pirmą kartą pamatę gandrą, virsdavo kūlio per galvą, kad būtų greitesni ir gyvuliai geriau ganytūsi.

Tai arčiausiai pavasario lygiadienio esanti šventė (astronominis pavasario lygiadienis kovo 19–21 d.). Seniesiems papročiams būdinga, kad tam tikrą saulės padėtį pažyminčios šventės „vėluoja“ 3–4 dienas: taip pasivėlinant žiemos saulėgrįžą pažymi Kūčios/Kalėdos, vasaros saulėgrįžą – Rasos/Joninės, tad ir Gandrinės panašiai vėluodamos yra susijusios su pavasario lygiadieniu.

Sakydavo, kad per Gandrines meškos jau išsiritą iš savo guolio, miške galima pamatyti gyvates, ritinėjančias savo aukso karūną. Pailgėjus dienos trukmei, žmonės nuo Gandrinių jau pradėdavo valgyti pavakarius.

Gandrinių dieną šeimininkės stengdavosi atsikelti kuo anksčiau, kad darbymečiu nepristigtų sveikatos. Tuomet būdavo kepamos „gandro vaisės“ – bandelės iš įvairių rūšių javų (vadinamas *kaukorais, prėskieniais, šeškučiais, kratiniais*), kanapiniai pyragėliai, krekenomis įdaryti *šaltanosiai*. Tomis vaisėmis dalydavosi su kaimynais, kad būtų daigūs javai. XIX a. gyvavo paprotys lankyti vieni kitus savo eiseną pamėgdžiodami gandrą – toks lankymas vadintas „sterkavimu“.

Tą dieną ūkininkai apžiūrėdavo javų sėklą, pažarstydami rankomis ir žadindami joje gyvybės jėgą, o šeimininkės pakilnodavo kopūstų galvas. Stengdavosi šią dieną nieko neskolinti iš namų (kad nesirgtų gyvuliai), neliesti kiaušinių (kad paukščiai išsiritų sveiki).

Buvo tikima, kad gandras parskridamas ant uodegos parneša kielę, kuri išspardo ledus. Laukiant pavasario, kovo pabaigoje kai kur merginos šokdavo šokį „Kielytė“, pamėgdžiodamos kielės judesius. Panašiai ir žemaitės šokdavo kovo pabaigoje šokį „Ledspira“, visai pamėgdžiodamos kielės judesius, šokdamos basos prie sūpuoklių.

Šią šventę dar vadino ***Bičių diena***, nes saulei pakaitinus avilius bitės pakildavo paskraidyti. Tą dieną bitininkai į medžius keldavo spietines, kad vasarą spiečiai toli nenuklystų.

Kiti pavasario šaukimo papročiai. Anot Simono Daukanto, kovo pabaigoje XIX a. vykdavo pavasario sutikimo apeiga, kurioje dalyvaudavo tik merginos: lengvai apsirengusios ir basos jos bėgdavo per kaimą į rytus pasitikti saulėtekio ir grįždamos skelbdavo pavasario atėjimą – šokdamos, ratuodamos, plodamos rankomis. Šią apeigą Teodoras Narbutas siejo su dar XVI a. šaltiniuose aprašytomis apeigomis, skirtomis dievui Pergrubijui, kuris išvarydavęs žiemą.

Pusiaugavėnis (tarp kovo pradžios ir balandžio pradžios). Per Pusiaugavėnį jaunimui primindavo, kad tą dieną galima iš Gavėno paprašyti sveikatos pavasario darbams: tereikia anksti atsikėlus persiversti kūlvirsčia. Dzūkai tądien ragindavo vaikus kuo anksčiau ryte atsikelti ir palakstyti basiems. Varėnos krašte vaikai išbėgdavo ne tik basi, bet ir vienmarškiniai – krykštaudami

būriais aplakstydamo kalnelius, žaisdamo gaudymo žaidimus ir eidavo ratelius, vis užbėgdami į vieną ar kitą trobą pasivaišinti „šaltanosiais“.

Velykos ir pagal jas apskaičiuojamos kitos kilnojamosios šventės

Svarbiausia kilnojama šventė – **Velykos**, kurių data kasmet nustatoma vis kita vadovaujantis principu, kuris atspindi Mėnulio ir Saulės kalendorių jungtį: Velykos švenčiamos esant mėnulio pilnačiai pirmą sekmadienį po pavasario lygiadienio (kovo 21 d.). Taigi Velykos gali būti įvairiu laiku nuo kovo 23 iki balandžio 24 dienos. Sakoma, kad Velykos į Lietuvą pateko tik krikščionybės dėka, tačiau tuo verta suabejoti.

Mėnulio kalendorius – seniausias kalendorius Lietuvoje, net pavadinimo *mėnuo* kilmė akivaizdžiai siejasi su mėnuliu. Anot Marijos Gimbutienės, lietuvių papročiuose mėnulio kalendoriaus pėdsakai siekia ikiindoeuropietiško laikotarpio Senosios Europos kultūrą, kurioje buvo labai svarbios mėnulio fazės, veikusios žemės ir vandens stichijas. Mėnulio kulto pėdsakai Lietuvoje išliko iki pat paskutinio šimtmečio: mėnulis vadintas dievaičiu, pamačius jauną mėnulį sakytos maldelės, mėnulio atvaizdas atsispindi stogastulpiuose, įvairių tradicinių dirbinių ornamentuose. Dainose ir kitoje tautosakoje mėnulis vadinamas „tėveliu“.

Saulės kalendorius mūsų krašte taip pat labai senas: Lietuvos teritorijoje išliko iš neolito laikotarpio įvairūs gintariniai amuletai su saulės simbolika, ji būdinga seniesiems papuošalams, verpsčių, kultuvių, puodų, muzikos instrumentų bei audinių raštams, saulutės dažnai užbaigia koplytstulpių viršūnes ir pan. Saulė lietuvių garbinta kaip moteriška dievybė, neretai dainose ir kitoje tautosakoje ji vadinama „saule motule“.

Taigi Velykų datos nustatymas pagal mėnulio kalendoriaus (pilnatis) ir saulės kalendoriaus (pagal lygiadienį) jungtį gali būti labai senos kilmės, vargu ar yra vien su krikščionyste susietas dalykas. *Velykų* pavadinimo kilmė aiškinama dvejopai: vieni tyrinėtojai jį kildina iš ukrainietiško ir baltarusiško šventės pavadinimo *Velykden'* (lietuviškai reiškia „Didžioji diena“), kiti – iš žodžio „vėlės“, nes tikėta, kad atėjus pavasariui vėlės atsikelia iš žemės, kol pirmasis perkūnas jas sugrąžina į kapus.

Nuo Velykų priklauso ir kitų kilnojamųjų švenčių datos:

- *Užgavėnės* – antradienis, likus 47 dienoms iki Velykų (tarp vasario 5 ir kovo 6 d.)
- *Pusiaugavėnis* – gavėnios vidurys, apie 20 dienų prieš Velykas
- *Verbų sekmadienis* – paskutinis sekmadienis prieš Velykas
- *Didysis ketvirtadienis* – ketvirtadienis prieš Velykas
- *Didysis penktadienis* – penktadienis prieš Velykas
- *Didysis šeštadienis* – šeštadienis prieš Velykas

- *Atvelykis (Vaikų Velykėlės)* – sekmadienis po Velykų
- *Šeštinės* – ketvirtadienis šeštą savaitę po Velykų (tarp gegužės 1 ir birželio 2 d.)
- *Sekminės* – sekmadienis septintą savaitę po Velykų (tarp gegužės 15 ir birželio 12 d.)
- *Devintinės* – ketvirtadienis devintą savaitę po Velykų (tarp gegužės 22 ir birželio 23 d.)

Verbų sekmadienis

Tai paskutinis sekmadienis prieš Velykas. Seniausias Verbų sekmadienio paprotys, paplitęs visoje Lietuvoje – plakimas arba mušimas kadagio šakele, vadinama verba. Pagal senus tikėjimus, plakant žmogų žaliuojančia šakele, jam suteikiama augimo jėga, sveikata, apsauga nuo ligų ir kitos stiprybės. Kas anksčiau Verbų sekmadienį atsikelia, plaka verba miegančius sakydamas: „Verba plaka, ne aš plaku, ar žadi velykaitį (margutį)?“. Plakama tol, kol gaunamas pažadas duoti margutį. Verbų sekmadienį kiekvienas šeimos narys turi būti paplaktas verba, kad būtų sveikas visus metus. Tikėta, kad jei jauni išplaka jaunus, tai šie bus gražūs, o jei senas išplaka seną – bus laimingi.

Verbų sekmadienį žmonės į bažnyčią nešdavo šventinti verbas, kurias pasiruošdavo iš anksto. Į verbų puokštę dėdavo kadagių, kitų žieminių žalumynų šakelių, išsprogusių karklo šakelių (taikydavo, kad būtų daugiau „katinėlių“ – pumpurų). Bažnyčioje pašventintoms verboms priskiriama maginė apsauginė prasmė, jos laikytos turinčios gydomąją galią. Grįžę iš bažnyčios pašventinta verba kirsdavo nebuvusiems bažnyčioje per galvą sakydami: „Liga lauk, sveikata į vidų!“. Taip pat šventinta verba suduodavo vaikams, kad šie geriau augtų, būtų visus metus paklusnūs tėvams. Parsineštas šventintas verbas saugodavo visus metus iki kitų Verbinių – sukaišytas pastogėse, kad saugotų namus nuo audrų ir piktųjų dvasių. Verbomis pavasarį smilkydavo išgenamus gyvulius, parūkydavo ligonio kambarį, pasmilkydavo trobesius, kad audrai ateinant neįtrenktų perkūnas. Verbas.

Vilniaus krašte paplito daug naujesnė dekoratyvinių verbų rišimo tradicija, kuri yra įtraukta į Nematerialaus kultūros paveldo sąvadą.

Didžioji savaitė

Ji prasideda jau nuo Verbų sekmadienio. Didžiosios savaitės sudedamoji dalis – Didysis pasninkas, trunkantis nuo Didžiojo trečiadienio iki Velykų išvakarių. Kai kurios dienos šioje savaitėje ypač svarbios.

Didysis ketvirtadienis (Čystasis ketvirtadienis, Žalasis ketvirtadienis, Vėlių Velykos). Bažnyčia Didįjį ketvirtadienį mini kaip Paskutinės vakarienės dieną, todėl nuo šios dienos iki pat šeštadienio nutyla net bažnyčių vargonai, skambinama tik tarškučiais.

Nuo seno žinoma, kad *Didysis ketvirtadienis* – tai didžiojo pavasarinio apsišvarinimo diena, dėl to šis ketvirtadienis ir vadinamas *Čystuoju* (švariuoju). Tą dieną žmonės užsiima didžiuoju metiniu tvarkymu, kruopščiai išvalo ne tik namus, bet ir kiemus, tvartus, sodus. Būta papročio pakurti pirtį, kurioje maudydavosi tekant saulei. Tą dieną, anot senolių, vanduo įgyja daug gydomųjų galių. Taip pat nusiprausdavo ar net išsimaudydavo tekančiame į saulę upelyje – tuomet sveikatos užteks visiems metams.

Ketvirtadienis vadintas ir *Žaliuoju*, nes tuomet žmonės eidavo į miškus ir laukus *parsinešti žalumynų*, kuriais per Velykas puošė namus ir vaišių stalą.

Dar vienas šios dienos pavadinimas *Vėlių Velykos* (*Vėlių Velykėlės*) siejasi su tuo, kad buvo lankomi kapai paliekant mirusiems kaip auką kiaušinių ir kitų vaišių. Kapus lankydavo kartu su vaikais, jiems parodydavo senelių ir protėvių kapus, juos sutvarkydavo. Kai kuriais duomenimis, *Vėlių Velykėlės* tęsdavosi 3 dienas – nuo ketvirtadienio iki šeštadienio.

Didysis penktadienis (Vėlių Pėtnyčia). Pagal krikščionių Bažnyčią tai atgailos diena, primenanti Kristaus kančią. Lietuvoje nuo seno tą dieną laikomasi tradicijos mažiau dirbti, laikytis tylos. Einama į bažnyčią išpažinties, nešamos šventinti vaistažolės. Senesni XVII–XIX a. šaltiniai mini, kad tą dieną minimi mirusieji.

Didysis šeštadienis (Velykų šeštadienis) – paskutinė pasiruošimo Velykų šventei diena, kurioje labai svarbi ugnies ir vandens simbolika. Ryte iš bažnyčios parnešamas šventintas vanduo, kuriuo pašlakstomi visi namiškiai, sodyba ir jos pastatai, gyvuliai, laukai, šventinto vandens pilama į šulinį ar tvenkinį. Taip pat parnešama pašventinta ugnis, o senesniais laikais ją parnešdavo raiti vaikinai uždegtoje kempinėje (nešdami vis sukdamo ratu, kad neužgestų). Parnešta ugnimi iš naujo įžiebiamas namų židinys. Iki pietų baigiami dirbti sunkesni darbai, po to ruošiami velykiniai valgiai, marginami kiaušiniai (dažniausiai margindavo vaikai ir jaunimas), įrengiamos sūpuoklės, pavakare maudomasi pirtyje.

Vakare žmonės vėl skuba į bažnyčią ir per naktį meldžiasi iki pat paryčių, saugodami Kristaus karstą. Tą naktį daugelyje Lietuvos vietų bažnyčioje pasirodydavo persirengėliai („kareiviai“, „velniai“, „žydai“), kurie stengdavosi išjudinti žmones, krėsdavo pokštus budindami iš miego. Dabartiniu metu toks paprotys dar yra išlikęs Pievėnuose Mažeikių rajone.

Velykos

Šventėje persipina krikščioniški motyvai (švenčiamas Kristaus prisikėlimas iš mirusiųjų po nukryžiuavimo) ir senesni pavasarinio gamtos atgimimo šventės motyvai. Pagal krikščionišką tradiciją ryte vyksta apeigos bažnyčioje, einama aplink ją minint Kristaus kančių kelią, giedamos giesmės,

tačiau likę papročiai (kiaušinių marginimas, daužymas ir ritinėjimas, lalautojų vaikštytės, laistymasis vandeniui, supimasis ir kt.) yra kilę iš senesnių papročių.

Velykinis namų puošimas. Prieš šventę išvalius namus, jie puošiami žalumynais – iš miško parneštais pataisais, bruknių šakelėmis, kerpėmis, sudygusių javų kuokšteliais. Kaip ir per Kalėdas, kabinamas šiaudinis sodas.

Seniau buvo įprasta puošti Velykų eglutę: ji daroma prie tiesios šakos pririšant eglės šakeles, iš jų suformuojant eglutės formos medelį, papuošiant išsprogusiais žilvičio „kačiukais“, popieriniais paukščiukais, gėlytėmis, medelyje padarant lizdelius, į kuriuos įdedama 9–12 kiaušinių. Tikėta, kad Velykų eglutės kiaušiniai žmogui neša laimę.

Kiaušinio simbolika. Kiaušinis nuo pagonybės laikų simbolizuoja gyvybės atsiradimą, vaisingumą, kosmosą. Žmonės tikėdavo, kad pradaužus kiaušinį iš jo išlenda gyvybė, o ridinėjant ta gyvybė persiduoda ir žemei. Kiaušiniams mūsų protėviai priskirdavo nemažai gydomųjų ir kitų galių. Tikėta, kad užkasti laukuose Velykų kiaušiniai atneš gerą derlių.

Seniau Velykų rytą vaikai prabudę dažnai rasdavo po du ant palangės padėtus kiaušinius – tai mitinės būtybės Velykės dovana. Vaikams buvo sakoma, kad ji gyvena kažkur pamiškėje, moka gražiai marginti kiaušinius, o atėjus pavasariui primargina jų daugybę, sudeda visus į vaško arba cukraus vežimą ir pasikinkiusi kiškius išvažiuoja pas gerus vaikus, juos naktį aplanko ir apdovanoja.

Kiaušiniai marginti įvairiais tradiciniais būdais: dažais ir žolynais; dažais ir vašku; skutinėjant nudažytus kiaušinius. Margindavo įvairiais raštais – saulutėmis, paukščio pėdelėmis, eglutėmis, rūtos lapeliais, žalčiukais, spiralėmis, kryžiukais ir kitais ornamentais.

Tradicinis Velykų stalas. Velykų valgiai, išskyrus kiaušinius, labai panašūs į Kalėdų. Ant Velykų stalo turi būti daug ir įvairių patiekalų – tuomet metai bus turtingi ir sotūs.

Ruošiant Velykų stalą pirmiausia į žaliuojančių želmenų kraitelę dedami margučiai, šalia dažnai padedamas sūdyto sviesto avinėlis arba rožė. Po ilgo gavėnios pasninko ypač svarbūs mėsos patiekalai, kurie buvo labai įvairūs. Daugiausia ruošiami kiaulienos patiekalai – kepta ir virta kiauliena, kiaulės galva, virtos dešros, kumpis, suktos ir slėgtos karkos, verdamos šiupinys, kepami kraujiniai vėdarai, daroma šaltiena ir kt. Seniau Žemaitijoje turtingesnių žmonių namuose bene populiariausias Velykų valgis buvo avienos kumpis, vėliau jį pakeitė veršienos kumpis, o kartais būdavo patiekiamas net visas įdarytas paršiukas ar avinėlis. Taip pat ruošiami silkės ir kitokios žuvies patiekalai. Šalia dažnai atsirasdavo raugintų daržovių – agurkų, raudonųjų burokėlių, kopūstų (dažniausiai troškintų).

Ruošiamas ypatingas aguonomis, džiovintais vaisiais ar riešutais pagardintas Velykų pyragas, daug kur vadintas *boba* arba *babka*, kurią stengtasi iškepti kuo aukštesnę, taip parodant šeimos

turtingumą ir gerą derlių. Velykoms kepami ir kiti kepiniai – vyniotiniai, pyragai, bandelės (įdaryti aguonomis, džiovintais vaisiais, kopūstais, grybais, varške). Ant stalo būtinai turi būti juoda ruginių miltų duona.

Nuo seno įprasta, kad per Velykas ant stalo būtų sulos, giros (padarytos iš duonos, kmytų ar sulos), taip pat alaus.

Lietuvoje seniau Velykas švęsavo 3 dienas: pirmoji diena labiausiai susieta su bažnyčia ir namais, antroji – su svečiavimosi ir linksmybių pradžia, trečioji (vadinta Ledų diena) – tai poilsio diena, kai niekas nesiimdavo jokių lauko darbų, nes tikėdavo, kad tuomet pasėlius išmuš ledai.

Pirmąją dieną tekant saulei aplink bažnyčią eina Prisikėlimo procesija – tuomet mušama būgnais, kai kur net šaudyta iš patrankų, o jei būta persirengėlių, jie eidavo priešinga kryptimi.

Žmonės labai skubėdavo parvykti iš bažnyčios namo, net lenktyniaudavo – galbūt ne tik dėl to, kad seniau žmonės po ypač ilgo gavėnios pasninko „atgavėdavo“ tik Velykų rytą prie velykinio stalo, bet tokio lenktynės turėjo ir maginių tikslų (kas grįs namo pirmesnis, tam ir darbai seksis greičiau, visur bus pirmi).

Grįžus iš bažnyčios visa šeima sėda už šventinio stalo. Visų pirma šeimos galva vieną margutį padalina į tiek dalių, kiek yra vaikų, o paskui valgomi kiti margučiai ir žiūrima, kieno stipresnis. Daug kur buvo valgoma riebi kopūstų sriuba, po jos mėsos patiekalai ir galiausiai pyragas, kiti saldūs patiekalai.

Pasivaišinę suaugusieji dažnai eidavo miegoti (nes naktį budėjo bažnyčioje), o lauke vaikai ridėdavo margučius. Pirmąją Velykų dieną dauguma praleisdavo namuose ir niekur neidavo, kartais aplankydavo tik artimiausius kaimynus.

Vakare pasirodydavo lalautojai: jauni vyrai lankydavo kaimą ir ypač merginas. Eidavo triukšmingai, su muzika ir barškalais. Po langais jie giedodavo velykines giesmes ir dainuodavo *lalynkas* su priedainiais *ai lalu lalu, ei lalo, vynelis vyno žaliasai* ir kt. Lalautojai linkėdavo šeiminiams gero derliaus ir sotaus gyvenimo, o merginoms – greitai ir sėkmingai ištekėti, susilaukti vaikučių. Žmonės lalauninkus apdovanodavo: merginos per langelį į krepšius jiems įdėdavo margučių, sūrio, riešutų. Vėliau lalauninkai iš surinktų kiaušinių išrinkdavo gražiausią margutį, paskelbdavo apie jį dovanojusią merginą visam kaimui.

Antroji Velykų diena laikoma svečių diena – ja prasidėdavo didžiosios Velykų linksmybės ir pramogos.

Nuo pat ryto prasidėdavo velykavimas: kiekvienas stengdavosi atsikelti kuo anksčiau, nes norėdavo užklupti kitus šeimos narius miegančius ir juos *apvelykauti* suduodami išsprogusiomis

šakelėmis (jas dažnai pasimerkdavo jau nuo pusės gavėnios). Tie, kuriuos užtinka bemiegančius ir nuplaka, turi duoti velykautojui bent po kiaušinį. *Apvelykavimo* papročiai labai panašūs į Verbų sekmadieniui būdingą plakimą verbomis.

Šią dieną vaikai lankydamo savo krikšto tėvus, gražiai juos pasisveikindavo. Maži vaikai (iki 7–8 metų amžiaus) antrąją Velykų dieną eidavo kiaušiniuoti pas kaimynus: atėję į svečius jie pasakydavo trumpą oraciją (pvz., „Aš mažas vaikelis, kaip pupų pėdelis, prie slenksčio stoviu, kiaušinuko noriu“), o už tai gaudavo kiaušinių (jei norėdavo vieno kiaušinio – parodydavo į burną įkišę vieną pirštuką, jei dviejų – du pirštukus).

Jaunimas eidavo dėdiniuoti: jauni vyrai eidavo prašyti kiaušinių pas merginas. Prisirinkus kiaušinių, vykdavo ridinėjimo varžybos ir kiti žaidimai. Jaunimas ir vaikai taip pat rinkdavosi prie sūpynių. Nuo antrosios Velykų dienos prasidėdavo ir šokių vakarėliai, kurių jaunimas po ilgos gavėnios būdavo labai išsiilgę.

Laistymasis vandeniu – labai senas paprotys, simboliškai žadinantis gyvybingumą. Antrąją Velykų rytą vaikiniai eidavo „prausti“ merginų ir moteris: užėję į trobą, kurioje gyvendavo merginos, paspausdavo rankas šeiminiškams, o sveikindami moteris ir merginas, joms į delnus po truputį įpildavo vandens, po to nušluostydavo rankšluosčiu. Tokius laistytojus šeiminiškai sodindavo už vaišių stalo.

Antrą ir trečią Velykų dieną buvo laistomasi vandeniu užpilant ir iš kibiro: taip buvo daroma linkint, kad nebūtų sausros ir užderėtų geras derlius. Pagrindinė apeiginio prausimo ir laistymo vandeniu papročio paskirtis – palinkėti gero derliaus, laimės ir sveikatos.

Supimasis sūpuoklėse. Sūpynės daug kur Lietuvoje įsirengdavo dar per Užgavėnės (dažniausiai klojimuose, nes lauke būdavo per šalta, daug sniego), tačiau daugiausia supdavosi per pavasario šventes – Velykas, Jurgines, Sekmines.

Seniau supdavosi ir vyresnio amžiaus žmonės, tačiau tai labiau vaikų ir ypač jaunimo užsiėmimas. Sūpynės dažniausiai būdavo įrengiamos ant kalnelių, tarp dviejų greta augančių medžių, arba statydavo atskiras aukštas sūpynes. Mažiems vaikams sūpuokles įrengdavo ir kambaryje. Sakydavo, jeigu vaikai per Velykas supsis, tai bus smagūs ir greiti. Tikėta, kad kuo aukščiau per Velykas įsisupsi, tuo aukštesni bus linai, tuo ilgesnis bus jų pluoštas, o merginos greičiau ištekės. Supantis dainuojamos sūpuoklinės dainos, kurių tekstuose minimas supimas: pavyzdžiui, „Supkit mane supėjėliai“, „Supkit meskit mane jauną“, „Kas tį supas“, „Velykelas raduolalas“ ir pan.

„**Šokimas lenton**“. Kai kur (daugiausia Dzūkijoje) pradėdavo „šokti lenton“ jau per Užgavėnes ar Pusiaugavėnį, bet daugiausia nuo Velykų, iki kol pavasarį išdygdavo rugiai (vėliau šokti buvo draudžiama, nes esą ledai rugius iškaposią).

Tai maginį tikslą turintis veiksmas, panašus kaip supantis sūpuoklėmis – kad geriau augtų linai, kad merginos greičiau ištekėtų. Ant rasto ar kokio kelmo uždėdavo plačią storą lentą, ant kurios galų stodavo po merginą, kurios paeiliui pašokdamos į viršų supdavo lentą aukštyn-žemyn. Kiekviena stengdavosi pašokti kuo aukščiau, nes tikėta, kad būtent nuo to priklausysias būsimų rugių aukštis.

Velykinių papročių atsikartojimas kitose šventėse. Kiaušiniai buvo marginami, ridenami ir per kitas pavasarinės šventės – per Atvelykį, Jurgines, Sekmines. Per šias šventes taip pat buvo supamasi, kaip ir „šokama lenton“ – iki tol, kol sužaluoja pavasarį pasėti rugiai.

Atvelykis (Vaikų Velykėlės, Mažosios Velykėlės)

Tai sekmadienis po Velykų. Lietuvių tradicinėje kultūroje šią dieną, kaip ir per Velykas, dažydavo margučius, kai kur plakdavo verbomis. Tai daugiausia vaikų šventė. Tą dieną kiaušinius dauždavo tik vaikai, tik jie ir supdavosi. Kai kur Lietuvoje šią dieną vaikus aplankydavo krikštamotės su dovanomis. Atvelykiu baigdavosi Velykų šventės, po to prasidėdavo laukų darbai.

Jurginės (Jorė, Pergrubrijus) – balandžio 23-ioji

Šią šventę taip pat galima laikyti viena iš svarbiausių tradiciniame pavasario kalendoriuje. Žemdirbio kalendoriuje per Jurgines pirmą kartą į lauką išgenami gyvuliai, prasideda pirmieji pavasario darbai laukuose. XVI a. šaltiniai šią šventę sieja su aukojimais pavasario dievybėms Pergrubrijui ir Ganikliui. Ilgainiui šventė priskirta šv. Jurgiui – gyvulių, ypač arklių, globėjui. Simonas Daukantas rašė, kad ši šventė senovėje vadinta *Jore*. Su šiuo pavadinimu susijusi žodžio *gorėti* reikšmė – augti, plisti, žaliuoti, o *gorė* aiškinama kaip pavasario žaluma.

Iki pat XX a. vidurio šios šventės metu buvo atliekama daug apeiginių veiksmy. Išgindami gyvulius po žiemos pirmą kartą į laukus, gyvulių bandą apeidavo apeiginiu būdu: dažniausiai eidavo tris kartus, laikydami rankose apeiginius atributus (žvakę, lėkštę su kiaušiniiais, šventintas žoles, verbas), aprūkydami gyvulius žolėmis, suduodami jiems triskart verba.

Taip pat žmonės lankydavo javus eidami ratu aplink laukus: daugiausia 3 kartus (kai kur ir 12 kartų), nešdami apeiginę reikšmę turinčius daiktus – duonos kepaliukus, žvakes, kiaušinius, o apėję lauką vieną kepaliuką užkasdavo į žemę (prašydami dievų gero derliaus ir gyvulių apsaugos nuo žvėrių ar ligų), kitą kepaliuką padalindavo visiems šeimos nariams ir suvalgydavo. Rytų Aukštaitijoje per Jurgines apeidami laukus dar ir voliodavosi po rugių lauką šaukdami: „Augink dieve! Augink

dieve!“ . Aplankę laukus ir gyvulius, žmonės vaišindavosi gamtoje, ritinėdavo margučius, supdavosi sūpuoklėmis.

Moterys ir merginos per Jurgines šaukdavo pavasarį garsiai dainuodamos dainas, kurių tekstuose dažnai minimas Joris („Jorja, šalta rasa“, „Jori, šildyk žemį“, „Jurja, geras vakaras“ ir kt.), taip pat kitas garsiu balsu dainuojamas dainas (pvz., „Oi ly-lia-lia, kalnas kalnalis“), nes jomis tikėtasi prišaukti pavasarinę gyvybę.

Gegutės diena

Švenčiama dažniausiai pirmąją gegužės savaitę. Tą dieną jaunimas šokdavo apeiginį šoki „Gegužė“, kurio metu gegute vadinama mergina užrištomis akimis išsirinkdavo tris vaikus, pasikeisdavo su jais dovanomis, paskui visu metus juos vadindavo „broleliais“, o šie ją – „seselė“.

Sekminės

Tai kilnojama šventė, švenčiama 50-tą dieną po Velykų (tarp gegužės 11 ir birželio 12 d.), visada sekmadienį. Krikščioniškoje tradicijoje tai Šventosios Dvasios nužengimo į žemę diena. Šventės ištakos siejamos su ikikrikščioniškais laikais švęsta pavasario ir žalumynų švente – tokią Sekminių paskirtį liudija daugybė iki pat XX a. vidurio išlikusių tikėjimų ir papročių, skirtų augmenijos ir naminių gyvulių ritualiniam apsaugojimui.

Berželių simbolika. Per Sekmines žmonės berželiais puošė namus, kiemus, laukus, vaišių stalą. Berželius statydavo iš abiejų durų pusių, kad šeiminkai vienas kito klausytų. Sekminių vaišių stalas taip pat puošiamas beržo šakelėmis. Buvo tikima, kad per Sekmines surištos berželių vantos išvaro iš žmogaus visas ligas. Berželiams priskirta stipri vegetacinė jėga tikint, kad jų gyvybingumas gali persiduoti žemei, gyvuliams, žmonėms. Berželių šakos ar kiti žalumynai po Sekminių neišmetami – sudžiovinami ir laikomi visus metus. Tikėta, kad sudžiovintų berželių dūmai nubaido piktas dvasias, apsaugo naujai pastatytą pastatą nuo visokių negerovių, gali į šalį nukreipti piktą audros debesį ir pan.

Sekminių vaišės. Išskirtinis šios šventės patiekalas – ant laužo kepama Sekminių kiaušiniene, vadinama *pautiene*. Per Sekmines, kaip ir per Velykas ar Jurgines, marginami kiaušiniai. Šeiminkės daug kur virdavo virtinukus (koldūnus) su varške ar mėsa: kiekvienas šeimos narys turėdavo suvalgyti po septynis virtinius, tuomet visus metus bus sveikas. Taip pat virdavo šaltanosius su mėlynių įdaru, kepavo varškėčius, dėdavo ant stalo varškės sūrį, keptus pyragus.

Sūpynės ir laistymasis. Per Sekmines jaunimas rinkdavosi prie sūpynių, supdavosi, dainuodavo, linksmindavosi su muzika, rengdavo vaišes. Kai kuriose Lietuvos vietovėse gyvavo laistymosi vandeniu tradicija, turėjusi užtikrinti geresnį būsimą derlių, sveikatą. Tikėta, kad nuo Sekminių jau tikrai galima maudyti atviruose vandens telkiniuose.

Piemenų šventė. Sekminių pirmą rytą piemenėliai stengdavosi kuo anksčiau atsikelti, o kurie suvėluodavo, tuos Sūduvoje apšaukdavo *spirgučiu*, Žemaitijoje – *ginaliu*. Sūduvoje ta proga kiti piemenys jiems dainuodavo daineles, vadinamas *oliavimais* (dėl būdingų garsažodžių *olia, olo oolo, olialio, vali vola* ir pan.).

Piemenys gyvulius išpuošdavo vainikais, nupintais iš berželių šakų, kitų žalumynų, gėlių. Dieną piemenys surengdavo eiseną, iškilmingai pargindami vainikais išpuoštas karves, dainuodami ir grodami Sekminių rageliais, švilpynėmis, lamzdeliais, ožragiu ir kitais pučiamaisiais instrumentais. Tikėta, kad apvainikuotos karvės duosiančios daugiau pieno, todėl piemenėliai šeiminkų būdavo apdovanojami.

Po to piemenys surengdavo savo „balių“. Iš susirinktų produktų, daugiausia kiaušinių, jie surengdavo sau vaišes – kepavo kiaušinienę ir kt. Taip pat vykdavo piemenų šokiai, žaidimai.

Rytagonės. Sekminių dieną samdyti piemenys paprastai ganydavo trumpiau, jiems leisdavo aplankyti savo tėvus, o karves tuomet ganydavo šeiminkų vaikai arba patys šeiminkai, dažniausiai merginos – šis paprotys vadinamas *rytagonėmis*. Kupiškio apylinkėse rytagonių naktį jaunimas žaisdavo žaidimą „Vestuves kelti“: atlikdavo visas vestuvių apeigas, tik juokais – išrinkdavo „jaunųjų porą“, mergaitės pasipuošdavo pamergių vainikais (pasidarydavo iš beržo šakelių), „vestuvininkai“ dainuodavo vestuvių dainas, šokdindavo „marčią“ ir t. t.

Grįžusias iš rytagonių merginas vyrai ir samdiniai pasveikindavo triukšmingai, su šauksmais, o šeiminkės jas apliedavo vandeniu, kad karvės būtų pieningesnės.

Javų lankymas, sambariai, jaunimo susibūrimai. Antrąją Sekminių dieną buvo įprasta apeiti javų laukus. Ypač Aukštaitijoje buvo paplitęs *sambarių* paprotys: žmonės susirinkdavo ir vaišindavosi lauke netoli pasėlių, dainuodavo, eidavo ratelius, šokdavo, žaisdavo, gerdavo sambarinį (sudėtinį) alų. Toks paprotys dar vadintas *parugėmis, kupolėmis*. Tuo metu buvo dainuojamos *kupolinės* dainos. Rytų Aukštaitijoje *kupolia* arba *kupinėmis* buvo vadinama jaunimo gegužinė rugių lauke. *Kupolių* pavadinimas susijęs su kupėjimu (vešėjimu), aukščiausia augalijos suklestėjimo būseną.

Per Sekmines vykdavo ir kiti jaunimo pasilinksminimai su šokiais. Tarpukariu būtent per Sekmines būdavo organizuojamos pirmosios metinės jaunimo gegužinės (šokių vakarai).

Sekminių ryšys su Joninėmis ir Petrinėmis. XVI a. M. Strykowski tvirtino, kad lietuviai *kupalą* šventę ilgą laiką, o ypač gegužės 25 dieną ir birželio 25 dieną. Dzūkai *kupolinėmis dienomis* vadino laiką nuo Joninių iki Petrinių. Senieji šaltiniai rodo, kad seniau *kupolių* laikas reiškė ilgą laikotarpį, kuriam priklausė Sekminių metas, Joninės ir savaite vėliau švenčiamos Petrinės. Matyt, *kupolių* periodas apėmė laikotarpį nuo Sekminių iki Petrinių – maždaug nuo gegužės antrosios pusės iki birželio pabaigos.

Panaudota literatūra ir kiti šaltiniai:

Balys, Jonas. *Lietuvių kalendorinės šventės. Tautosakinė medžiaga ir aiškinimai* (2 papild. leid., ats. red. V. Čiubrinskas). Vilnius: Mintis, 1993.

Baltų šventadieniai (3). Pavasario lygiadienis. (TV laidų ciklo autorė režisierė Nijolė Jačėnienė). 2019. Internetinė prieiga:

https://www.youtube.com/watch?v=pejbAn0iRf0&ab_channel=SigutisJa%C4%8D%C4%97nas

„Kupolio rože“. *Sekminių – Joninių papročiai ir tautosaka*. Parengė Nijolė Marcinkevičienė, Loreta Mukaitė, Audronė Vakariniene. Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras, 2003.

Laurinkienė, Nijolė. Pirmoji perkūnija pašventina žemę. https://tautosmenta.lt/wp-content/uploads/2013/12/Laurinkiene_Nijole/Laurinkiene_NZ-A_1995_11.pdf

Lietuvių kalendorinės šventės (sudarė Birutė Imbrasienė). Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras, 1990.

Lietuvių šventinis kalendorius (sudarė Laima Anglickienė, Giedrė Barkauskaitė, Dalia Senvaitytė, Arūnas Vaicekuskas, Asta Venskienė). Vytauto Didžiojo universitetas: Versus Aureus, 2014.

Metų ratas. Kalendorinių švenčių muzikinis folkloras ir papročiai. (Serija: Iš muzikinio folkloro lobyno). Sudarė Daiva Vyčiniene. Bendraautorai Rimantas Astrauskas, Gaila Kirdienė, Dalia Urbanavičienė, Skirmantė Valiulytė ir kt. Lietuvos muzikos ir teatro akademija, 2008 (DVD). Internetinė prieiga:

<https://metu-ratas.lmta.lt/>

„Pavasaris pavandenis“. *Senovės Velykų papročiai kaime* (su N. Vėliumi). Internetinė prieiga:

<https://www.youtube.com/watch?v=ujwg-XEks-A>

Savaitę prieš Velykas – Verbų sekmadienis. Internetinė prieiga: <https://zemaitiuzeme.lt/aktualijos/savaite-pries-velykas-verbu-sekmadienis/>

Urbanavičienė, Dalia. *Lietuvių apeiginė etnochoreografija*. Vilnius: Lietuvos muzikos akademija, 2000.

Vaitkevičienė, Daiva. „Griaudulinės, arba griausmas vasarį“. *Vykinto keliai. Apie baltų kultūrą iš pirmų lūpų* (virtualus). Internetinė prieiga: <https://www.vykintokeliai.lt/post/griaudulines-arba-griausmas-vasari>

Velykų rytą lelija pražydo. Sudarė Nijolė Marcinkevičienė, Loreta Sungailienė, Audronė Vakariniene. Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras, 2007.